

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.14

DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/13.14>**Осипов В.М.**

доктор економічних наук, професор,
старший науковий співробітник відділу
міжрегіонального економічного розвитку
Українського Причорномор'я,

*Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1657-9849>*

Некрасова Л.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємств,
Одеський національний політехнічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4305-7547>

Граматік Г.П.

здобувач відділу міжрегіонального економічного розвитку
Українського Причорномор'я,

*Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6153-5664>*

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ УТВОРЕНЬ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

У статті обґрунтовано методичний підхід до оцінювання сталого розвитку територіально-виробничих утворень у контексті реформи місцевого самоврядування. Підкреслено складність та неможливість використання складних систем оцінювання рівня сталого розвитку у зв'язку з неповним обсягом інформації в об'єднаних територіальних громадах, відсутністю взаємодії представників депутатського корпусу та виконавчої влади, бізнесу та науки. Визначено напрями впливу територіально-виробничих утворень на економіку об'єднаних територіальних громад. Запропоновано систему базових і зведених показників сталого розвитку територіально-виробничих утворень, наведено інтерпретацію результатів інтегральної оцінки сталого розвитку. Підкреслено необхідність подальшого дослідження економічних параметрів розвитку з урахуванням появи нових чинників впливу у змінюваних умовах економічного середовища.

Ключові слова: територіально-виробничі утворення, сталий розвиток, регіон, реформа децентралізації, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Динамічний і збалансований розвиток економіки будь-якого регіону тісно пов'язаний з питаннями розвитку та розміщення продуктивних сил, зокрема вдосконаленням сформованих варіантів територіальної організації виробництва і формуванням нових, а саме територіально-виробничих утворень (ТВУ), а також оцінюванням ефективності їх функціонування. Ці утворення являють собою сукупність зосереджених у межах відповідної території і пов'язаних між собою об'єктів виробництва та інших сфер різних видів діяльності.

Потенціал сталого розвитку територіально-виробничого утворення визначається його конкурентоспроможністю, яка пов'язана з досягненням базових орієнтирів соціально-еколого-економічного розвитку як території, так і підприємств, що розміщені на цій території. Реформа децентралізації в Україні дала

змогу розглядати територіально-виробничі утворення як єдиний комплекс у конфігурації об'єднаних територіальних громад та виробничих підприємств, для яких необхідна не тільки методологія розроблення цільових індикаторів сталого розвитку, але й визначення інструментів і механізмів їх досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання територіальної організації виробництва досліджувалися такими видатними вченими як Г.М. Кржижановський, І.Г. Александров, Н.Н. Баранський, Н.Н. Колосовський, Н.Н. Степанов. Серед них особливо слід виділити праці Н.Н. Колосовського, що зробили великий вплив на розвиток теорії економічного районування і не втрачають свого значення сьогодні. Дослідженнями проблеми сталості розвитку регіонів, зокрема проблемами формування методики оцінювання сталості роз-

виту регіонів в Україні, активно займалися українські вчені, такі як О.Г. Білорус, Є.М. Боршук, Б.В. Буркинський, З.С. Варналій, І.М. Вахович, З.В. Герасимчук, Б.М. Данилишин, Л.Г. Мельник, В.Н. Степанов.

Мета статті полягає в удосконаленні методичного підходу до оцінювання сталого розвитку територіально-виробничих утворень в умовах реформування місцевого самоврядування та визначення напрямів їх впливу на економіку об'єднаних територіальних громад.

Вклад основного матеріалу. Об'єктивними умовами для формування територіально-виробничих утворень є наявність у регіоні групи взаємопов'язаних у виробничому відношенні і територіально зосереджених підприємств. При цьому головною метою інтеграції є реалізація конкурентних переваг об'єднання, спрямованих на досягнення економії ресурсів і надання нових, більш якісних товарів та послуг.

В контексті реформи децентралізації управління громади отримують більше можливостей для забезпечення свого сталого розвитку. Це виявляється не тільки через нові фінансові передумови, але й через активне задіяння наявного чи формування нового організаційно-економічного середовища. Забезпечення сталого розвитку регіону обумовлюється об'єктивністю процесу переходу від галузевої спеціалізації до формування багатогалузевих регіональних об'єднань. Такий підхід до побудови регіонального господарства сприяє оптимізації розміщення виробничих бізнес-одиниць у регіоні. На думку дослідників, регіональна інтеграція та побудова сучасних територіально-виробничих форм оптимізації регіонального господарства мають пройти декілька етапів становлення, якими є обґрунтування економічної доцільності створення об'єднання; розроблення механізму об'єднання та обґрунтування вибраної моделі об'єднання; залучення фінансових ресурсів у виробничу сферу; посилення кооперації та розвиток супутніх міжгалузевих виробництв; фінансове забезпечення регіональних проєктів.

Основним напрямом цього інструментарію формування підприємницького середовища територіальних громад є подолання проблем для залучення на їхню

територію суб'єктів господарювання, тобто визначення та позиціонування громади як просторової бази для розміщення підприємницьких структур, стимулювання підприємницької активності жителів громади, а також залучення інвестицій на територію громади (рис. 1) [1].

Практична реалізація цих взаємопов'язаних явищ вимагає вивчення прогресивних просторових форм організації виробництва, а саме територіально-виробничих утворень на базі об'єднаних територіальних громад. Визначимо можливі напрями впливу територіально-виробничих утворень на економіку ОТГ (рис. 2). Потенціал розвитку територіально-виробничого утворення визначається його конкурентоспроможністю, яка пов'язана зі створенням привабливого середовища для розвитку бізнесу, вмінням громад залучити й розвинути діяльність тих підприємств, що найкращим чином забезпечать зростання продуктивності праці, створення кращих робочих місць та високу додану вартість.

Приріст конкурентоспроможності територіально-виробничого утворення відбувається не спонтанно, а системно на основі вдалого стратегічного планування й розроблення заходів, програм та проєктів, які мають здійснити виробничі підприємства та об'єднана територіальна громада відповідно до основних цілей сталого розвитку.

Аналіз проміжних результатів реформи децентралізації управління в контексті забезпечення сталого розвитку громад показав, що за п'ять років з моменту старту реформи по теперішній час з 10 961 громади базового рівня лише 4 698 (42,9%) встигли добровільно об'єднатися навколо більш великих і розвинених центрів та створити 1 029 ОТГ. Вочевидь, близько 40% старих громад, що об'єдналися, вже використали майже 70% фінансового ліміту, тоді як майже 60% необ'єднаних старих громад тепер повинні якось уміститися у 30% решти резерву нових. Наявна диспропорція, що свідчить про те, що в країні створено величезну кількість неспроможних, економічно слабких ОТГ [2].

Проведене дослідження свідчить про наявність значної диференціації у ресурсному забезпеченні громад, що відповідним чином відображається на якості та обся-

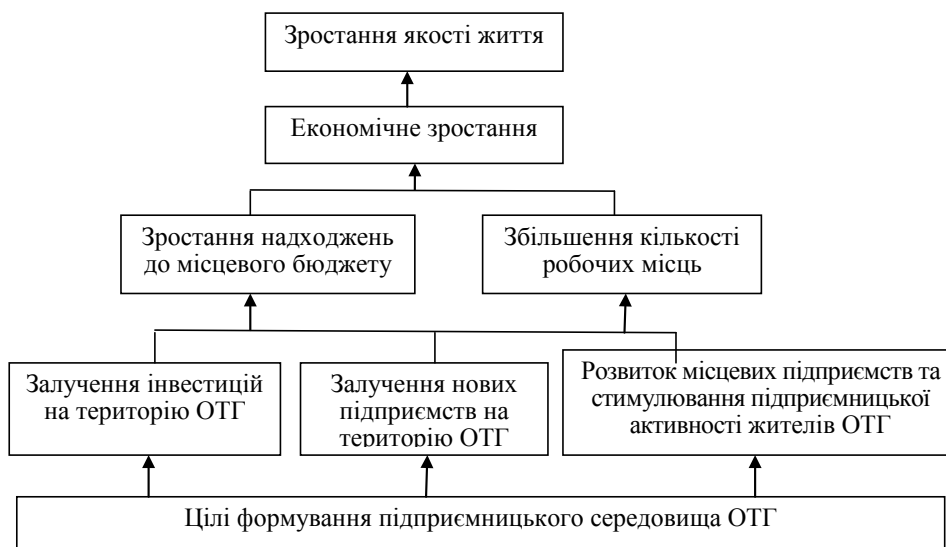

Рисунок 1 – Цілі формування підприємницького середовища об'єднаної територіальної громади [1]

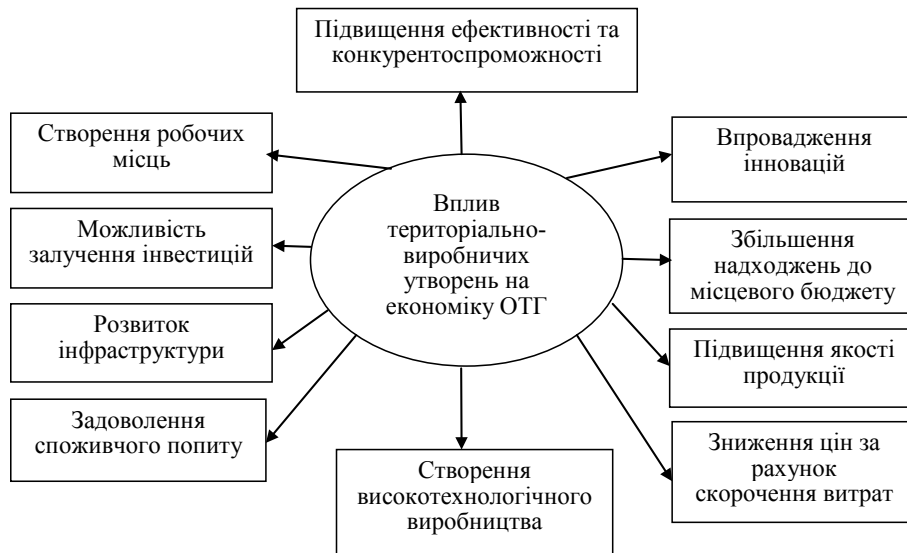

Рисунок 2 – Напрями впливу територіально-виробничих утворень на економіку ОТГ

Джерело: розробка авторів

гах публічних послуг, які отримують громадяни на різних територіях. Кінцевою метою децентралізації та головним завданням державної економічної і соціальної політики має бути сприяння підвищенню фінансового потенціалу підприємницького сектору, тобто розгляд території і бізнесу в контексті територіально-виробничого утворення, що забезпечить підвищення якості життя жителів ОТГ.

На наш погляд, для оцінювання сталого розвитку територіально-виробничих утворень необхідно використовувати базові орієнтири соціально-економічної системи, тому що вони дають змогу враховувати всі аспекти соціально-економічної діяльності ТВУ (табл. 1). У зв'язку з цим для оцінювання пропонується використовувати наведену нижче систему базових і зведених показників.

Для розрахунку базових показників сталого розвитку ТВУ запропоновано використовувати відповідні статистичні дані, що характеризують господарську діяльність, та отримувати їх шляхом нормування по відношенню до аналогічних середніх параметрів у розрахунку на душу населення, що забезпечує порівнянність даних [3].

Є два підходи до розрахунку інтегрального показника, що характеризує рівень сталого розвитку певного середовища ТВУ [7].

1) Розрахунок середньої арифметичної базових значень системи:

$$I_p = \frac{\sum I_n}{n}, \quad (1)$$

Таблиця 1 – Система базових і зведених показників сталого розвитку ТВУ

Зведений показник	Базові показники
Природно-ресурсний рівень розвитку ($I_{\text{ПРР}}$) ТВУ	– Обсяг мінерально-сировинних ресурсів; – обсяг посівних площ усіх сільськогосподарських культур; – обсяг лісових ресурсів; – обсяг скидання забруднених стічних вод і поверхневих водних об'єктів.
Рівень кадрового розвитку ($I_{\text{КР}}$) ТВУ	– Рівень економічної активності; – рівень безробіття; – рівень кваліфікації.
Рівень економічного розвитку ($I_{\text{ЕР}}$) ТВУ	– Обсяг ВСП; – обсяг інвестицій в основний капітал; – обсяг зовнішньоторговельного обігу; – ступінь зносу основних фондів.
Рівень інноваційного розвитку ($I_{\text{ІР}}$) ТВУ	– Число організацій, що виконують наукові дослідження і розробки; – частка інноваційної продукції; – рівень інноваційної активності підприємств.
Рівень інфраструктурного розвитку ($I_{\text{ІФР}}$) ТВУ	– Обсяг послуг зв'язку; – обсяг вантажообігу залізничного та автомобільного транспорту.
Рівень соціального розвитку ($I_{\text{СР}}$) ТВУ	– Рівень освіти населення; – тривалість життя; – частка населення з грошовими доходами нижче величини прожиткового мінімуму до всього населення.

Джерело: розробка авторів

Таблиця 2 – Характеристика стійкості розвитку територіально-виробничого утворення залежно від рівня сталого розвитку

Область значень інтегральної оцінки	Межі області	Інтерпретація інтегральної оцінки
1	0,85–1,00	Високий рівень сталого розвитку ТВУ
	0,70–0,85	Сталий розвиток ТВУ
2	0,50–0,70	Соціально-еколого-економічний розвиток ТВУ, близький до стійкого стану
	0,25–0,50	Сталий розвиток ТВУ з деякими ознаками нестійкості
3	0,10–0,25	Нестійкий, передкризовий соціально-еколого-економічний стан ТВУ
	0,00–0,10	Кризовий стан

Джерело: розробка авторів

де I_n – значення базового показника сталого розвитку; n – число показників.

Розрахунок зведених показників передбачає, що всі базові дані взаємозамінні, а зниження значення одного з нормованих показників повністю компенсується в інтегральній оцінці позитивною зміною іншого нормованого значення базового показника.

2) Розрахунок середньгеометричної величини, яка відображає пропорційність між компонентами системи:

$$I_p = \sqrt[n]{I_{ППР} * I_{КР} * I_{ЕР} * I_{ІР} * I_{ІНФР} * I_{СР}}, \quad (2)$$

де I_p – рівень сталого розвитку ТВУ; $I_{ППР}$ – природно-ресурсний рівень розвитку ТВУ; $I_{КР}$ – рівень кадрового розвитку; $I_{ЕР}$ – рівень економічного розвитку ТВУ; $I_{ІР}$ – рівень інноваційного розвитку; $I_{ІНФР}$ – рівень інфраструктурного розвитку ТВУ; $I_{СР}$ – рівень соціального розвитку ТВУ.

Необхідно підкреслити, що для досягнення сталого розвитку ТВУ всі значення зведених показників мають перебувати в зоні вище меж порогових і нормативних величин. Інтерпретацію результатів інтегральної оцінки сталого розвитку ТВУ доцільно проводити з урахуванням меж допустимих значень, представлених у табл. 2.

Перша область значень інтегрального показника характеризує сталий розвиток ТВУ. В цій області можуть виявлятися чинники, що сприяють зниженню сталого розвитку та наближенню економіки до кризового стану. Друга область значень інтегрального показника відображає негативні тенденції, що відбуваються в ТВУ, і попереджає про порушення сталого розвитку та загрози економічній безпеці. Третя область значень інтегрального показника, що перебуває нижче нормативного порогового значення, являє собою зону кризи, в якій порушуються рівновага й сталий розвиток ТВУ, починаються процеси, що ведуть до повного краху.

Список використаних джерел:

1. Некрасова Л.А. Децентралізація в Україні: тенденції, переваги та ризики впливу на розвиток виробничих підприємств. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 4(72). С. 127–135.
2. Децентралізація влади. URL: <http://decentralization.gov.ua> (дата звернення: 12.08.2020).
3. Захарченко В.І., Осипов В.М., Паларієв О.А. Кластерна форма територіально-виробничої організації : монографія. Рига : Baltija Publishing, 2019. 400 с.
4. Геєць В.М. Наслідки демографічних викликів для економічного зростання в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2011. № 1(15). С. 3–23.
5. Квятковська Л.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. № 1. С. 85–89.
6. Патон Б.Е. Національна парадигма сталого розвитку України . Київ : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. 72 с.
7. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / за заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. Київ : НІСД, 2010. 288 с.

References:

1. Nekrasova L.A. (2019). Detsentralizatsiya v Ukraini: tendentsiyi, perevahy ta ryzyky vplyvu na rozvytok vyrobnychkykh pidpryyemstv. Problemy systemnoho pidkholu v ekonomitsi [Decentralization in Ukraine: trends, benefits and risks of influencing the development of production enterprises]. *Problems of system approach in economy*, № 4(72), p. 127–135.
2. Detsentralizatsiya vladi [Decentralization of power]. URL: <http://decentralization.gov.ua> (accessed: 12.08.2020). (in Ukrainian)
3. Zakharchenko V.I., Osipov V.M., Palariev O.A. (2019). *Klasterna forma terytorial'no-vyrobnychoyi orhanizatsiyi: monohrafiya* [Cluster form of territorial production organization: monograph]. Riga: Baltija Publishing, 400 p.
4. Geets V.M. (2011). Naslidky demohrafichnykh vykykiv dlya ekonomichnoho zrostantnya v Ukraini [Consequences of demographic challenges for economic growth in Ukraine]. *Demography and social economy*, № 1(15), p. 3–23.
5. Kvyatkovskaya L.A. (2013). Realizatsiya pryntsyviv kontseptsiyi staloho rozvytku v diyal'nosti pidpryyemstva [Implementation of the principles of the concept of sustainable development in the enterprise]. *Bulletin of socio-economic research*, № 1, p. 85–89.
6. Paton B.E. (2012). *Natsional'na paradyhma staloho rozvytku Ukrainy* [National paradigm of sustainable development of Ukraine for the general]. K.: State Institution “Institute of Economics of Nature Management and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine”, 72 p.
7. Vorotin V.E., Zhalilo J.A. (2010). *Derzhavne upravlinnya rehional'nym rozvytkom Ukrainy* [The state of regional development in Ukraine]. Kyiv: NISS.

Osipov Volodymyr, Gramatik Anna

*Institute of Market Problems and Economic-Ecological Researches of
National Academy of Sciences of Ukraine*

Niekrasova Liubov

Odessa National Polytechnic University

METHODOLOGICAL APPROACH TO ASSESSMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL AND PRODUCTION FORMATIONS IN THE CONDITIONS OF LOCAL GOVERNMENT REFORM

The scientific article analyzes the main methods of assessing the level of sustainable development, identifies the features and difficulties of their use at all stages of local government reform. Methodical approaches to the assessment of sustainable development of territorial-production formations in the context of local self-government reform are substantiated. The purpose of the article is to assess the level of sustainable development of united territorial communities in the implementation of decentralization reform; the use of methodological tools, the formation of convenient and effective approaches to measuring sustainable development, which will give an unambiguous interpretation of the results and will be of high value from both research and management points of view. The complexity and impossibility of using complex systems for assessing the level of sustainable development due to the incomplete amount of information in the united territorial communities, the lack of interaction between the deputies and the executive branch, business and science. Possible directions of influence of territorial-production formations on the economy of united territorial communities are determined. The article proposes a system of basic and consolidated indicators of sustainable development of territorial-production formations and provides an interpretation of the results of integrated assessment of sustainable development. The main problems in the field of economy that hinder the process of ensuring sustainable socio-economic development are outlined. Considerable attention is paid to scientific and methodological support, development, and implementation and updating of sustainable development strategies, where the central condition is a single methodology for assessing the level of sustainable development of territorial production, which will conduct a comparative analysis in the sub region, region and Ukraine as a whole. The need for further study of economic parameters of development taking into account the emergence of new factors of influence in the changing conditions of the economic environment, the processes of which are in a state of constant movement and instability.

Key words: territorial-production formation, sustainable development, region, reform, competitiveness.

JEL classification: R13, R58